مەرگی ڕەخنەی ئەدەبی … د.فوئاد رەشید

گوتاری ڕۆشنبیری و فیکریی ئەوروپی، کۆمەڵێ چەمکی مەرگ ئامێزی بەرهەم هێناوە، بەو مانایەی بەزمان و زاراوەکانی (مەرگ) یان (کۆتایی) قسەی لەسەر نەمان یا کاڵبوونەوەی ڕۆڵی چەندین دیاردە و بەهاو ڕەگەزی پێکهێنەری ژیانی مرۆڤ کردووە. هەر بۆ نموونە فەیلەسوفی ئەڵمانی فەردریك نیچە (1844 ـ 1900) جاڕی (مەرگی خوا)ی داوە و ڕەخنەگری فەڕەنسیش ڕۆلان بارت (1915 ــ 1980) قسەی لە (مەرگی نووسەر) کردووە و لەساڵانی شەستەکانی سەدەی بیستەمیشدا دەنگ و باسی (مەرگی ئەدەب) لەنێوەندە ڕۆشنبیرییەکاندا تاوتوێ کراوە(1).
لەڕاپەڕین و خۆنیشاندانەکانی قوتابیان لەساڵی 1968 کە بەگشتی زۆربەی زانکۆکانی ئەوروپای ـ بەتایبەتیش فەڕەنسای ـ گرتبۆوە، قوتابیان چەندین دروشمی وەك (مەرگی مامۆستا) (مەرگی قوتابی) یان ڕاگەیاندووە.
لەسەروبەندی هەرەسهێنانی سیستمی سیاسی وڵاتانی سۆشیالیستیدا، چەمکی (مەرگی ئایدیۆلۆژیا)ش پتر بانگەشەی بۆ کراوە.

ئاشکرایە مەبەست لە وشەی مەرگ لە پاڵ ئەم چەمك و زاراوانەدا، مەرگێکی جەستەیی و فیزیکی نەبووە، چونکە بەر لەهەر شتێك خودی هەندێ لە چەمکەکان بوونێکی ماددییان نییە. کەوابێت مەرگی هەر چەمکێك لەم چەمکانە ماناو مەبەستی خۆی هەیەو لەم کورتە نووسینەدا بەنیازنین لەماهییەتی ئەم چەمك و دروشمە مەرگ ئامێزانە بکۆڵینەوە، یاخود هەلومەرجی ئەو ژین و ژینگە جڤاکی و مەعریفییە دیاری بکەین کە ئەم تەرزە چەمکانەی هێناوەتە ئاراوە، بەڵکو دەمانەوێت نزیك لەم بابەتەوە، سەرنجێکی ڕەخنەی ئەدەبی بدەین و بڵێین لەژێر کاریگەری و شوێنەواری ڕەوتی جاڕدانی مەرگی چەمکەکان و هاوشێوەی ئەم هەموو چەمکە مەرگ ئامێزە، ساڵانێکە بەزمانێکی مەرگاوی باس لەبارودۆخ و چۆنێتی و چەندایەتی ڕۆڵی ڕەخنەی ئەدەبی دەکرێت و لەهەندێ لەسەرچاوە ڕۆشنبیری و فیکرییەکانیشدا بەگشتی باس لەچەمکی (مەرگی ڕەخنەی ئەدەبی) کراوە.

*** مەرگی ڕەخنەی ئەدەبی، چۆن و بۆچی؟**

ئەگەر چاوێك بەو سەرچاوە جیاوازانەدا بخشێنین کە چەمکی مەرگی

ڕەخنەیان لەخۆ گرتووە، تێبینی دەکەین، چەمکەکە بەیەك ماناو مەبەست بەکار نەهێنراوە، بۆ تێگەیشتن لە مانا جیاوازەکانی چەمکی (مەرگی ڕەخنە) پێدڤییە لەبەکارهێنانە جیاوازەکانی وردبینەوە.

بەر لەهەر بیروبۆچوونێك دەربارەی چەمکی (مەرگی ڕەخنە) دەکرێ ئاماژە بەو خاڵە بکەین کە لەگەڵ سەرهەڵدانی چەمکی (مەرگی ئەدەب)، قسەکردن لەسەر مردنی ڕەخنە بابەتێکی چاوەڕوانکراو بووە، چونکە بەشێوەیەکی سەرەکی کاری ڕەخنە لەسەر تێکستی ئەدەبییە، کە ئەدەب بوون و ڕۆڵی نەمێنێت، ڕەخنە بەشێوەیەکی خۆبەخۆیی بوونی نامێنێت.

قسەکردنیش لەسەر مەرگی ئەدەب لەسەردەمی نوێدا پێوەندبووە بە پەرەسەندنی بەرهەمی تەکنۆلۆژی و داهێنانی جۆرەها ئامێرو کەرەستەی پێشکەوتوو لەبوارەکانی گەیاندن و ڕاگەیاندن و پەخشکردندا، لێرەوە قسە لەسەر ئەوە کراوە کە تەلەفزیۆن و سینەماو سەتەلایت و (DVD) و (VCD) بوونەتە جێگرەوەی ئەدەب و جەماوەری دوێنێی ئەدەبیان بۆ خۆیان ڕاکێشاوە و پرۆسەی خوێندنەوەی دەقی ئەدەبییان بەشێوەیەك کزو لاواز کردووە، قسە لەسەر کۆتایهاتن و ماڵئاواییکردنی ئەدەب کراوە. پرۆفیسۆر (ئالڤین کرنان) لەکتێبەکەی خۆیدا (مەرگی ئەدەب The Death of a literature) لەبەشی شەشەمیدا کە بەناونیشانی (تەکنۆلۆژیا و ئەدەب)ە لایەنێکی کاریگەریی کەرەستەو ئامرازە تەکنۆلۆژییەکانی خستۆتە ڕوو، کە چۆن تەنگیان بەبوونی (کتێب) و کردەی (خوێندنەوە) هەڵچنیوە(*).

بەمەبەستی دیکەش بەکارهێنراوە، وەك:

یەکەم: هەندێ لە نووسەران و ڕەخنەگران چەمکی مەرگی ڕەخنەیان بەو مانایە بەکارهێناوە، کە تەرزە کارێکی ڕەخنەیی دی وەکو ئەڵتەرناتیڤێك سەر هەڵداوە و شوێنی ڕەخنەی گرتۆتەوە و (ڕەخنەی ئەدەبی) پێگە و جێگەی جارانی خۆی لەناوەندە ڕۆشنبیرییەکاندا نەماوە. لەم چوارچێوەیەدا دەکرێ ئاماژە بەدوو جۆر کاری ڕەخنەیی دەکرێت:

أـ ڕەخنەی ڕۆشنبیری (Cultural Criticism):

لەنیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا لەژێر کاریگەریی بیروبۆچوون و کارەکانی بزاڤی (فۆرمالیستەکانی ڕووس 1915 ـ 1930) و میتۆدەکانی شێوازگەری (Stylistics) و (بونیادگەری زمانەوانی) (Structuralismc Linguistigue) و تیۆری شیعرییەت (Poetics) لای ڕۆمان یاکۆبسن (1896 ـ 1982) و تۆدۆرۆف (1939 ـ)، گوتاری ڕەخنەی ئەدەبی بەشێوەیەکی سەرەکی پتر کاری لەسەر بنیاتی زمانی دەق

دەکرد، ئەمەش لەو سۆنگەیەوە کە دەق بونیادێکی زمانیی سەربەخۆی داخراو و دابڕاوە لە چەمك و هۆکارەکانی دەرەوەی خۆی، واتە (نووسەر و مێژوو و جڤاك)(2). کەواتە ئەم ڕەخنە دەقبەندییە بنیاتی زمانی دەقی لە ئاستی ڕستەدا دەپشکنی بەمەبەستی دۆزینەوە و دیاریکردنی ڕواڵەتەکانی شیعرییەت و ئیستاتیکای دەق.

ئەگەرچی ئەم جۆرە تێڕوانین و مامەڵەکردنە لەگەڵا دەقی ئەدەبی، لەمێژووی میتۆدەکانی ڕەخنەی ئەدەبییدا بەوەرچەرخانێکی دیارو گرنگ هەژمار دەکرا، بەو پێیەی بەکارهێنانی میکانیزمێکی نوێ بوو بە پشت بەستن بەزمانناسی نوێ و لەلایەکی دیکەشەوە، خودی دەقی کردبووە تەوەر و سەروەری گوتاری ڕەخنەی ئەدەبی، بەڵام لە قۆناغی (پۆست مۆدێرنیزمدا) پەرەسەندن و گۆڕانکاری بەردەوامی کایە مەعریفییەکانی نێوەندی ڕۆشنبیری و بوارە زانستییەکانی سیمۆلۆژی و ئەنسرۆپۆلۆجی و سۆسیۆلۆجی و فرە ڕەهەندیی دیاردەکانی نێو دەزگاکانی ڕاگەیاندن و فشارو گوشاری کەناڵە جیاجیاکانی میدیا بەسەر ژیانی تاك و کۆی کۆمەڵگەوە هەموو ئەمانە، کاری ڕەخنەی ئەدەبی وەك بەرهەمێکی تاکرەهەندو دابڕاو لە سێنتەری ژیانی مەعریفی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی دەخستە بەرچاو. لەم سەروبەندەدا توێژینەوە جیاجیاکانی قوتابخانەی زمانناسیی دەق (Text Linguistics) مانایەکی نوێ و بەرفراوانیان بەچەمکی (دەق) بەخشی و تێزەکانی میشێل فۆکۆ (1926 ــ 1984) کاریان لەسەر پێکهاتەو ڕۆڵی و کاریگەری چەمکی (گوتار Discours) دەکرد نەك دەق، هەروەها لێکۆڵینەوە لەو سیستمانەی کە لە پشتەوەی هەر گوتارێکدان. ئەمانە لەلایەك و لەلایەکی تریشەوە پەرەسەندنی توێژینەوە ڕۆشنبیرییەکان (Cultural Studies) هەموو ئەمانە و هەریەك بەشێوەیەك و بەسوود بینین لەبواری مەعریفی جیاواز زەمینەسازییان بۆ سەرهەڵدانی ڕەخنەی ڕۆشنبیری کرد. ئەم ڕەخنەیەش ستراتیژییەتی کاری ڕەخنەیی لە گەڕان بەدوای شیعرییەت و ئەدەبییەتەوە گۆڕی بۆ گەڕان بەدوای سیستم شاراوە و نادیارەکانی هەناوی دەق کە پێچەوانەی ڕواڵەتی دەقەکەیە.

لەم کردەیەشدا دەق وەکو (سیستمێکی ئەدەبی تەماشا دەکرێت کە بەندە بە چوارچێوەیەکی (سیاق) دیاریکراوەوە، ئەمەش لەو ڕوانگەیەوە کە (ڕەخنەی ڕۆشنبیری) پێیوایە دەقی ئەدەبی بەشێکە لەچوارچێوەیەکی مێژوویی و لەگەڵا ڕەگەزە پێکهێنەرە ڕۆشنبیرییەکانی دیکەدا لەکارلێکردندا دەبێت(3).
بواری کاری ڕەخنەی ڕۆشنبیری زۆر فراوانەو دەکرێ هەر دیاردەو

ڕواڵەت و ڕەفتارو نەریت و هێماو مۆدیلێکی جل و بەرگیش ببێتە کەرەستەی کارکردنی و ئیشی خۆی لەسەر بکات. تەنانەت هەر بەرهەمێك لەدەرەوەی ئەدەب و ئیستاتیکاشەوە بێت. ئەم بۆچوونەیش زیاتر (فنسنت لیش) تیۆریزەکاری بۆ کردووە.

بەلای هەندێ لەڕەخنەگرانەوە، سەرهەڵدان و گەشەکردنی (ڕەخنەی ڕۆشنبیری) بۆ خۆی لەخۆیدا، مردنی ڕەخنەی ئەدەبییە، بەو مانایەی کە ڕەخنەی ڕۆشنبیریی پتر توانای خوێندنەوەی کۆدو سیستم و گەمە زمانی و فیکرییەکانی گوتارە جیاوازەکانی نێو کۆمەڵگەی هەیە، ئەمە لەکاتێکدا ئەمە لەتوانای ڕەخنەی ئەدەبییدا نییە، چونکە تەنها سەرقاڵی ڕەهەندی ئیستاتیکی دەقی ئەدەبییە. بۆ نموونە ئەم جۆرە تێگەیشتنە لەگوتاری ڕۆشنبیریی عەرەبیدا بەزەقی ئامادەیی هەیە، بەتایبەتیش لای نووسەرو ڕەخنەگری سعودی (عەبدوڵڵا غوزامی) کە جێدەستی لەم بوارەدە دیارە.
(غوزامی) زۆر ڕاشکاوانە قسەی لەسەر مەرگی ڕەخنەی ئەدەبی کردووە، بەو مانایەی ڕەخنەی ڕۆشنبیریی جێگەی ڕەخنەی ئەدەبی گرتۆتەوە و میکانیزمێکی گونجاویشە لەم سەردەمەدا بۆ شیکردنەوە و دواندن لەسەر دیاردەو بەهاو ڕواڵەتە جیاوازەکانی نێو ژیانی کۆمەڵایەتی و هونەری و سیاسی و تەنانەت ئەدەبییش، لەم ڕووەوە ناوبراو نووسینێکی بەناونیشانی (ڕاگەیاندنی مەرگی ڕەخنەی ئەدەبی، ڕەخنەی ڕۆشنبیریش ئەڵتەرناتیڤێکی میتۆدییە) نووسیوە، پوختەی بۆچوونەکانی لەم بارەیەوە خستووەتەڕوو، بەر لەم کارەیش کتێبێکی سەربەخۆی بەناوی (النقد الپقافی) لەساڵی 2000 بڵاوکردۆتەوە(**).
ئەگەرچی بەلای هەندێ لە توێژەرانی ڕۆژئاواوە وەك (فنسنت لیتش) هەردوو جۆری (ڕەخنەی ئەدەبی) و (ڕەخنەی ڕۆشنبیری) دوو بواری جیاواز و لەهەمان کاتیشدا هاوبەشیشن، بەڵام وەك دوو بواری هاودژی یەکدی تەماشای نەکردوون کە یەکێکیان مانای مەرگ و سڕینەوەی ئەوی دیکەیان بێت.

ب ـ هەژموونی ڕەخنەی ڕۆژنامەوانی:

بیروبۆچوونێکی دی لەو گۆشە نیگایەوە قسە لەسەر مەرگی ڕەخنەی ئەدەبی دەکات، کە لەم سەردەمەدا ڕەخنەی ڕۆژنامەگەری بە کەناڵ و ستایلە جیاوازەکەیەو، ڕووبەرێکی زۆری لەگوتاری ڕۆشنبیریی گرتووەتەوە و ڕەخنەگری ڕاستەقینەو لێهاتوویش ئامادەبوونێکی ئەوتۆی نییە، لەم میانەدا نووسەری عەرەب (فازڵ سوڵتانی) باس لەکتێبێکی ڕۆماننووسی بەریتانی (مارتن ئامس) دەکات کە چۆن ئەم ڕۆماننووسە، مردنی ڕەخنەی لە ئەمەریکاو ئەوروپا ڕاگەیاندووە و

(ئامس) ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە ئەم سەردەمە، نە سەردەمی تیۆرە ڕەخنەییەکانەو نەسەردەمی ڕەخنەی پراکتیکییە، بەڵکو ئەمڕۆ (ڕەخنەی ڕۆژنامەگەری) شوێنەی ئەمانەی گرتۆتەوە. ئەم جۆرە ڕەخنەیەش پتر پێداچوونەوەی خێراو خستنەڕووی کتێبە لەدوو توێی چەند سەرنجێکی سادەو سەرپێیدا. هەڵبەتە نووسینی ڕەخنەیی لەم شێوەیەش پتر خزمەتی خوێنەرو ڕۆژنامەو گۆڤارەکان دەکات، نەك بزاڤی ڕەخنەی ئەدەبی(3).
کورت و کرمانجی ئەم جۆرەبۆچوونە دەیەوێت بڵێت، ئەمڕۆ لەم شۆڕشی تەکنەلۆژیای ڕاگەیاندندا، لەبەردەم لافاوی چاپ و پەخشی هەمە چەشنەدا، دەلیقەیەك بۆ تیۆریزەکاری و توێژینەوەی ڕەخنەیی قەبەو فرە لاپەڕەیی نەماوەتەوە، بەڵکو ئێستا کورتە نووسینی سادەو سەرنجی خودیی برەوی هەیە.

دووەم: گۆشەگیریی ڕەخنە لەنێو دیوارەکانی زانکۆدا.

نزیك لەبۆچوونی یەکەم، هەندێك لە نووسەران پێیان وایە قەتیس بوونی ڕەخنە لەنێو هۆڵەکانی زانکۆدا، یاخود لەنێو ئەو گۆڤارە ئەکادیمیانەی کە تەنها هەندێك لەمامۆستایانی زانکۆ دەیبینن، بەجۆرێك لەجەماوەرو گوتاری ڕۆشنبیری دابڕاوە، وەك بڵێی (ڕەخنەی ئەدەبی) کۆچی دوایی کردووە. بیروبۆچوونی ڕەخنەگرو ئەکادیمیکاری بەریتانی (ڕۆنان ماکدۆناڵد) نموونەیەکی دیاری ئەم جۆرە تێڕوانینەیە. (ماکدۆناڵد) لەکتێبێکیدا کە لەم ساڵانەی دواییەدا بەناونیشانی (مەرگی ڕەخنەگر) بڵاویکردۆتەوە قسەی لەسەر مەرگی ڕەخنەی ئەدەبی کردووە.
نووسەرو ڕەخنەگری عەرەب (فەخری ساڵح)(4) لەخستنەڕووی کتێبی (مەرگی ڕەخنەگر)دا دەڵێت، (ڕۆنان ماکدۆناڵد) لەم کتێبەیدا قسەی لەبزاڤی ڕەخنەی ئەدەبی بەریتانی کردووە و ئاماژەی بەوە کردووە کە ئەم بزاڤە ڕۆڵا و کاریگەرییەکەی لەنێو خوێنەراندا زۆر کزولاواز بووە و تەنها لەسنووری هۆڵی موحازەراتی زانکۆدا ماوەتەوە.

کەسانی ڕەخنەگری ئەکادیمیش بەناوی پسپۆڕییەوە تەنها سەرقاڵی لایەنێکی دیاریکراوی توێژینەوە ئەدەبییەکانەو هیچ بەشداری و چالاکییەکی لەگۆڤار و ڕۆژنامەکاندا نییەو لەدنیای خوێنەران و بینەران دابڕاوە.
(ماکدۆناڵد) لاوازیی ڕۆڵی ڕەخنەگری بەریتانی بۆ ئەوە گەڕاندۆتەوە کە ئەمڕۆ نووسینی سەرنجی ڕەخنەیی سەرپێی و سادە و ساکار زۆر بەربڵاوە و زۆریی و کراوەیی سایتەکانی ئینتەرنێتیش ـ بێ سانسۆر ـ زەمینەیان بۆ ئەم جۆرە نووسینانە خۆشکردووە.

سێیەم: نەبوونی بەرهەمی ڕەخنەیی ڕەسەن:

هەندێ جار نەبوونی کاری ڕەخنەیی بابەتی و زانستیانەی تۆکمە کە دیدو ڕوانینێکی ڕەخنەیی نوێ و کاریگەر لەخۆ گرتبێت، وای لە هەندێك کردووە، قسە لە نەمان و مردنی ڕەخنەی ئەدەبی بکەن.
ڕۆماننووسی عێراقی (ئەحمەد سەعداوی) لە نووسینێکیدا بەناونیشانی (هل وصل النقد فی العراق الی نهایته الگبیعیه؟) بەشێوەیەك قسە لەسەر نەبوونی توێژینەوەی ڕەخنەیی دەکات، لەدوا دێڕی وتارەکەیدا دەڵێت ((پێویستە دان بەوەدا بنێین کە ڕەخنە لەڕۆشنبیریی عێراقیدا قڕی تێکەوتووە)).
(سەعداوی) لەم نووسینەیدا ئاماژەی بەچەند هۆکارێك کردووە کە بوونەتە هۆی کۆتایهاتنی یاخود قڕبوونی ڕەخنە. وەك (نەبوونی گۆڤارو گرووپی تایبەت بە ڕەخنەی ئەدەبی، لەسایەی نەبوونی کاری ڕخنەیی جیددی و بابەتییانەدا نووسینی ستایشکارانە زۆربووە، مامۆستایانی زانکۆ دوور لە داهێنان و نوێکاری تەنها بۆ (تەرقیە) دەنووسن، یاخود تەنها بەهەندێ لایەنی تیۆرییەوە سەرقاڵن،...) هۆکارەکان هەرچییەك بن، ئەوەی جێگای سەرنجە ئەوەیە کە لێرەدا چەمکی (مەرگی ڕەخنە) بەمەبەستی نەبوونی یاخود کەمیی کاری ڕەخنەیی ڕەسەن بەکارهێنراوە.

*** (مەرگی ڕەخنە) و ڕەخنەی ئەدەبی کوردی:**

بەر لەهەر شتێك دەمەوێ ئاماژە بەو خاڵە بکەم، کە بەپێی ئاگاداریم، نەمبینیوە نووسەرێکی کورد لە باسی بوون و نەبوونی ڕەخنەی ئەدەبی کوردیدا چەمکی (مەرگی ڕەخنە)ی بەکارهێنابێت، چونکە زۆرێك لەوانە لە گۆڤارو ڕۆژنامە کوردییەکاندا کە باس لە ڕەخنەی کوردی دەکەن، دەڵێن (ڕەخنەمان نییە!!) جا بەبۆچوونی خۆیان چۆن باسی مەرگی شتێك بکەن کە بوونی نییە؟!!
جێگای سەرنج و پرسیاریشە لەناو ڕۆژنامەگەری کوردیدا، بۆچوونی وا هەیە لەساڵی (1968) قسە لە نەبوونی ڕەخنەی ئەدەبی کوردی دەکات(6) و کەسانی تریش هەن لەساڵی (2008) هەمان بیروبۆچوون دووبارە دەکەنەوە و دەڵێن کورد ڕەخنەی ئەدەبی هەر نییە(7)!!
هەڵبەتە بۆ ساڵی (1968) گەر قسە لەسەر نەبوونی ڕەخنەی ئەدەبی کوردی بکرێت، ڕەنگە تا ڕادەیەك بەڵگەو بەهانەی خۆی هەبێت، بەڵام لەساڵی (2008) دوای بوونی دەیان کتێبی ڕەخنەیی، دوای پتر لە سەد ساڵی تەمەنی ڕۆژنامەگەری کوردی، دوای بوونی پتر لە سەد نامەی ماستەرو دکتۆرا لەڕەخنەی ئەدەبی کوردیدا، تۆ هەر بڵیت و بڵێیت ڕەخنەی ئەدەبی کوردی لە ئاستی نەبووندایە!!

بەڕاستی ئەم جۆرە بڕیارانە، لەلایەك غەدرێكە لەمێژووی ڕەخنەی ئەدەبی كوردی و لەلایەكی دیكەشەوە نیشانەی بێئاگایی خاوەنی ئەم جۆرە بڕیارانەیە لەبەرهەمە ڕەخنەییەكانی تایبەت بەئەدەبی كوردی.

*** ئەدەب و ڕەخنە لەنێوان مەرگ و ژیاندا:**

ئەگەرچی لەمێژە باس لە مەرگی ئەدەب و شیعرو ڕۆمان كراوە و دە پازدە ساڵێكیشە مەرگی ڕەخنەش چووەتە پاڵ چەمكە مەرگ ئامێزەكانی دی، بەڵام تێبینی ئەوە دەكرێت لەگەڵ ئەم هەموو دەنگ و باسە مەرگاوییانەدا، هێشتا دەقی ئەدەبی لەنێوەندە ڕۆشنبیریی و جەماوەرییەكانیشدا ئامادەیی خۆی هەیە، لەم ڕووەوە شاعیری ئەمریكی (دۆناڵد هۆڵ) گوتوویەتی (گەرچی نزیكەی دوو سەد ساڵە باس لە مەرگی شیعر دەكرێت، بەڵام لەهەموو ڕۆژێكدا شاعیرێكی نوێ لەدایك دەبێت و جۆرە دەقێكیش پێشكەش دەكات، ڕەزامەندی نەوەكانی داهاتوو بەدەست دەهێنێت)(8).
تا ژیان بەردەوام بێت، دەربڕین لەژیان (دەق)یش بەردەوام دەبێت، كە دەقیش هەبوو، ڕەخنەیش قسەو كاریگەری خۆی دەبێت، هەروەك چۆن لە تیۆری ئەدەبدا دەگووترێت (هەر قۆناغێك لەقۆناغەكانی گۆڕانی جڤاك، پێوەندی ئیستاتیكی خۆی بەجیهانەوە لەڕێگای چەند ژانرو فۆرمێكی ئەدەبیی دیاریكراوەوە دەردەبڕێت)(9) ئاوەهایش دەكرێ بڵێین، ڕەخنەی ئەدەبییش لەهەر قۆناغێكدا ئامرازو ڕێبازی خۆی دەبێت و هاوكات لەگەڵ گۆڕانە زانستی و مەعریفییەكاندا، ئەمیش زمان و زاراوەی خۆی دەبێت و لەكارەكانیدا ستراتیژییەتی نوێ بۆ خۆی دیاری دەكات.
كەواتە ئەوەی لە ئاستە جیهانییەكەیدا تێبینی دەكرێت مردن و نەمانی یەكجارەكی ئەدەب و ڕەخنە نەبووە، بەڵكو چێوە و شێوەی داڕشتن و بەرهەم هێنانی دەق گۆڕاوە، ڕەخنەیش زمان و كەرەستەی خۆی گۆڕیوە و میكانیزمای كاركردنی گۆڕانی بەسەردا هاتووە، ڕاستە لە قۆناغێك بۆ قۆناغێكی دی هەندێ جار ئامادەیی هونەرێك، ژانرێك ستایلێك، تەرزێكی كاری ڕەخنەیی یا كاڵبووەتەوە یاخود لەچاو ڕەگەزێكی دی زیاتر ئامادەیی هەبووە، ئەمانە ڕواڵەتێكی سروشتی گۆڕانكاری و نوێكارییەكانی ژیانی مرۆڤن.

*** ڕەخنەگری كورد:**

پێم وایە لەسەروبەندی دەنگ و باسی ژیان و مردنی ڕەخنەی ئەدەبییدا، پێویستە ڕەخنەگری كورد تایبەتمەندێتی ژین و ژینگەی دەقی ئەدەبی كوردی و باری ڕۆشنبیری و مەعریفی گوتاری ڕەخنەی

ئەدەبی کوردی ڕەچاو بکات و بەپشت بەستن بە ئەزموونی ڕەخنەیی میللەتانی دی و سوود ببینین لە نوێترین تیۆرە زانستی و ڕەخنەییەکان، لە هەوڵی داڕشتنی گوتاری ڕەخنەیی بێت کە توانای شیکردنەوەی دەق و سەرجەم کۆدو سیستمەکانی نێو گوتارە جیاوازەکانی ژیان و کۆمەڵگای هەبێت. هەر لێرەشەوە بەشیکردنەوەی بنیاتی بابەتی و ئیستاتیکی تێکستەکانی ئەدەبی کوردی، سیماکانی تایبەتمەندێتی دەقی کوردی بخرێتەڕوو، لەگەل ئەمەشدا لەم زەمەنی کاڵبوونەوەی بەها مرۆییەکان و قەیرانە ڕۆحییەکاندا، ڕەخنەی کوردی بە ئاراستەیەك کاری بۆ بکرێت کە دەقی کوردی جەخت لەجوانترکردنی ژیان و ڕەواندنەوەی تەمی خەمی تاك و کۆ بکاتەوە. ئەمە ستراتیژییەتی کارمان بێت، ئینجا لەشیکردنەوەی (ڕیکلامێکدا) یاخود لە شرۆڤەکردنی شیعرێکی میللیدا یان هەڵسەنگاندنی کلیپێکدا بێت، ئەمەیان کێشە نییەو گرنگ دیارخستنی ئەو کۆدو سیستمانەیە کە لە پشتەوەی بەرهەمەکاندا حەشاردراون، تا بزانرێت چ جۆرە ڕوانینێك لە پشتەوەیەتی و بزانرێت لەچی ئاستێکەوە هەوڵیداوە کاریگەری و خۆی بەسەر خوێنەرو بینەرو بیسەردا بەجێبهێڵێت، بۆ ئەوەی لەخزمەتی مرۆڤایەتی مرۆڤدا بیمەزرێنین.

پەراوێزەکان:

1ـ الڤین کرنان، موت اڵادب، ت بدرالدیب، المجلس الاعلی اللپقافە، 2000، ص 13.

* ـ بڕوانە: هەمان سەرچاوە.

هەڵبەتە لەم هەزارەی سێیەمەدا پتر باس لە کاریگەری کۆمپیوتەرو سایتەکانی تۆڕی ئەنتەرنێت دەکرێت کە جۆرە مەترسییەکی نەك هەر بۆ (ئەدەب) بەڵکو بۆ خودی (کتێب) لەشێوە کاغەزەییەکەیدا دروستکردووە. لەم میانەدا (ڕێجیس دۆبریێ) ئاماژە بەوە دەکات کە ئەمڕۆ سەردەمی (شاشە)یەو بینین و بەرهەمی بینراو باڵا دەستەو لەنێو ئەم شۆڕشە ئەلیکترۆنی و وێنەییەدا ئیدی (کتێب) و کاغەز) نەك هەر بایەخی نامێنێت، بەڵکو بوونیشی نامێنێت. ماڵپەڕی alghad.jo، بابەتی (عصر البلاغە اڵالکترونیە) ترکی علی الربیحو.

2ـ صلاح فچل، النقریە البنائیە فی النقد اڵادبی، ص 33، 333.

3ـ مجموعە کتاب، تحولات الخگاب النقدی العربی المعاصر، 2008، ص 1343.

**ـ لەم بارەوە بڕوانە: + عبداللە الغزامی، النقد الپقافی، المرکز الپقافی العربی، بیروت.

+ د. عبدالله الغزامی، د. عبدالنبی اخگیف، نقد پقافی أم نقد أدبی؟، دار الفکر، دمشق، 2004، ص 11، ص 64.
4ـــ فاچل السلگانی، موت النقد، جریده الشرق الأاوسگ (8526) 2/4/2008.
5ـ فخری صالح، موت النقد، سایتی Dar Alhayat.
6ـ أحمد سعداوی، هل وصل النقد فی العراق الی نهایته الگبیعه؟ جریده (المدی) (802) 1/11/2006 له سایتی AL-MAD Nespaper.
7ـ بڕوانه: حسین محمد سعید، أزمه النقد الأادبی الکردی، جریده التآخی (328) 2/8/1968.
8ـ بڕوانه: گۆڤاری هەرێمی کوردستان ژماره (464) 3/6/2008، ل 23.
9ـ بڕوانه: گۆڤاری (الفیصل) ع (241) 1996، ص 28.
10ـ عبدالمنعم تلیمه، مقدمه فی نقریه الأادب، ص 123.

* لەم نووسینەدا بەگشتی سوود له کتێبی (النقد الپقافی) عبدالله الغزامی بینراوه.
.